

## ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДНОСИНИ МІЖ СТОРОНАМИ ДОГОВОРУ, ЯКІ ВИНИКЛИ ДО ЙОГО УКЛАДЕННЯ

**Євген САМБІР**

*аспірант кафедри приватного права  
Хмельницького університету управління та права  
імені Леоніда Юзькова  
м. Хмельницький, Україна*

У сучасній цивілістичній доктрині значну увагу приділено не лише правовідносинам, що виникають із моменту укладення договору, але й тим зв'язкам між сторонами, які передують його формальному оформленню. Договір як юридичний факт не виникає раптово, адже йому, як правилу, передує тривалий процес переговорів, узгодження істотних умов, обміну інформацією та формування взаємних очікувань сторін. Саме на цьому етапі можуть виникати специфічні переддоговірні відносини, які, хоча й не завжди мають чітке нормативне закріплення, здатні породжувати певні юридичні наслідки.

Факт укладення договору ще не завжди автоматично тягне за собою його юридичну силу: для виникнення обов'язкових правовідносин договір повинен набути чинності відповідно до волі сторін та вимог закону. Верховний Суд вказує, що ЦК України не містить такої правової конструкції, як «набрання договором чинності», адже моментом, з яким пов'язується дія договору як регулятора для відносин сторін, є момент укладення договору, якщо сторони не передбачили, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення (постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 січня 2020 року у справі № 322/1178/17)<sup>1</sup>. І. В. Спасибо-Фатєєва свого часу визнала проблематику укладення договору та «набрання чинності» ним, а також наявності договірних відносин до укладення договору<sup>2</sup>. Дану проблематику згадує і А.Р. Чанишева вказуючи, що законодавець стурбований визначенням моменту, з якого договір визнається укладеним та моменту, з якого договір набирає чинності<sup>3</sup>. Втім саме лише окреслення проблеми не є її вирішенням.

---

<sup>1</sup> Велика Палата Верховного Суду. (2020, 15 січня). *Постанова у справі № 322/1178/17*. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87857824>

<sup>2</sup> Спасибо-Фатєєва, І. В. (2024). Про спірність правової природи договору, факту його укладеності або чинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*, (64), 50–66. <https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/20432/1/2024.64.spasibo-fateyeva.pdf>

<sup>3</sup> Чанишева, А. Р. (2014). Динаміка цивільного зобов'язання. *Альманах права*, (5), 544–549.

За ст. 631 ЦК України про строк договору має такі формулювання «Договір набирає чинності з моменту його укладення, якщо інше не визначено законом або договором. Сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення» (ч.ч. 2, 3)<sup>4</sup>. Такі норми означають, що сторони договору можуть домовитися, що положення (умови) договору поширюються не лише на майбутні правовідносини, а й на ті, які вже існували між ними до моменту підписання договору. Складається враження, що таке регулювання наділяє договір зворотною дією, але на відміну від аксіоми «закон не має зворотної сили», у договірних зобов'язаннях таке відбувається лише за згодою сторін.

У даному контексті доцільним є навести думку А.Б. Гриняка, за якою правові норми, що визначають зміст договірної правовідносини, не трансформуються в договірні умови, а впливають на договірне правовідношення (визначають його зміст) безпосередньо, саме як правові норми, оскільки вони здатні визначити зміст договірних прав та обов'язків самостійно, не перетворюючись в договірні умови, які виражають волю сторін договору, а не законодавця. Так, імперативні норми права, що передбачають обов'язок включення умов до договору, впливають безпосередньо на зміст договору. Натомість диспозитивні норми за бажанням сторін можуть взагалі не впливати<sup>5</sup>. Дійсно, диспозитивні норми діють тільки якщо сторони не домовилися інакше та дозволяють сторонам вільно визначати умови, у тому числі й застосувати договір до попередніх відносин. Із зазначеного можна зробити висновок, що свобода договору діє лише в межах диспозитивності.

Повертаючись до того, що дія договору може розповсюджуватись на відносини, які виникли до його укладення, слід вказати, що така зворотна дія може суперечити імперативним нормам закону (наприклад, у сферах, де зворотна дія прямо заборонена). Такими випадками можна назвати договірні, які підлягають нотаріальному посвідченню або тягнуть за собою державну реєстрацію, права. Тобто навіть якщо сторони скористаються принципом диспозитивності та свободи договору, то минулою датою такі договори не створять речових прав раніше дати посвідчення або реєстрації. Утім домовитись про зворотну дію договору видається можливим у договірних конструкціях, які не мають чітких імперативних вимог щодо цього, наприклад, не впливають на посвідчення, реєстрацію, права третіх осіб – договори поставки, роздрібної купівлі-продажу, постачання товарів, договори надання

---

<sup>4</sup> Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

<sup>5</sup> Гриняк, А. Б. (2018). Особливості договірної регулювання приватноправових відносин. *Приватне право і підприємництво*, (18), 121–125.

послуг, виконання робіт, договори оренди рухомого майна. Мається на увазі, що фактичні поставки, надання послуг, передача коштів, роботи починаються, а договір укладається пізніше. Тому така зворотна дія договору вважається легальним способом «підтягнути» договір під фактичні відносини.

Отже, момент укладення договору та строк договору можуть не збігатися, адже строк може охоплювати час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права та обов'язки як до моменту укладення договору, так і після. З цього випливає дві моделі дії договору у часі: 1) повне співпадіння моменту та початку перебігу строку (1 вересня 2026 року уклали договір і з 1 вересня 2026 року починається час для здійснення прав та обов'язків за договором), та 2) неспівпадіння моменту та строку, що може мати забарвлення переддоговірних відносин, втім така думка є хибною, адже з моменту укладення договору та визначення в ньому з якої точної дати в минулому цей договір почав діяти, є початком договірного зобов'язання.

Таким чином, аналіз положень ст. 631 ЦК України дозволяє дійти висновку, що загальним правилом є набрання договором чинності з моменту його укладення, однак законодавець надає сторонам можливість відступити від цього правила та визначити інший момент початку дії договору, у тому числі поширити його умови на відносини, що виникли до його укладення. Такий механізм не є справжньою зворотною дією договору в класичному розумінні, а радше проявом договірної автономії сторін, яка реалізується в межах диспозитивного регулювання.